

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111+811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.1.31>

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОЦІНКАХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ (НА ПРИКЛАДІ АВІАЦІЙНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

FEATURES OF THE INTERNAL ORGANIZATION OF INDUSTRY TERMINOLOGY IN THE ASSESSMENTS OF MODERN SCIENTISTS (ON THE EXAMPLE OF THE AVIATION TERMINOLOGY OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Медведь О.В.,

orcid.org/0000-0001-5977-5773

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

У пропонованому дослідженні на прикладі авіаційної терміносистеми англійської й української мов розглянуто принципи опису внутрішньої організації галузевої термінології в оцінках сучасних науковців.

У термінознавстві найчастіше об'єктом уваги традиційно залишаються саме конкретні термінології (терміносистеми), тобто сукупності термінологічних одиниць, окреслені межами певної науки, технічної галузі, сфери людської діяльності. Проте цей підхід потребує подальших уточнень щодо визначення кількісного і якісного складу обраних для аналізу сукупностей термінів, а також внутрішньої системної організації термінологічних одиниць у межах таких сукупностей.

На сьогодні лінгвістичний опис англійської й української авіаційної термінології знайшов своє втілення в низці наукових розвідок, які відбивають коло проблемних питань, пов'язаних із формуванням і функціонуванням названої термінології як складової науково-технічної лексики в цілому, і шляхи їхнього актуального розв'язання.

Формування авіаційної термінології англійської та української мов, що, за спостереженнями дослідників, відбувається протягом більше ніж двох століть, відображає весь складний процес розвитку авіаційної науки і техніки.

Системність як одна з основних властивостей термінології підкреслена в багатьох практичних термінознавчих наукових працях і є принциповою для аналізу англійської та української авіаційної терміносистеми. Практично для опису внутрішньої організації авіаційної термінології англійської й української мов учені використовують два вихідних принципи: стратифікації на лексико-семантичні групи та польової організації термінології.

Серед дослідників англійської й української авіаційної термінології немає одностайності щодо кількості та якісного складу тематичних груп авіаційних термінів, що й потребує подальшого опрацювання.

Ключові слова: термін, термінологія, авіаційна термінологія, термінополе, системність термінології.

In the proposed study, the principles of describing the internal organization of industry terminology in the assessments of modern scientists are considered using the example of the aviation terminology of the English and Ukrainian languages.

In terminology, the object of attention is traditionally specific terminologies (terminological systems), i.e. collections of terminological units delineated by the boundaries of a certain science, technical field, sphere of human activity. However, this approach requires further clarification regarding the determination of the quantitative and qualitative composition of the aggregates of terms selected for analysis, as well as the internal system organization of terminological units within such aggregates.

To date, the linguistic description of English and Ukrainian aviation terminology has found its embodiment in a number of scientific investigations, which reflect the range of problematic issues related to the formation and functioning of the named terminology as a component of the scientific and technical vocabulary as a whole, and the ways of their actual solution.

The formation of aviation terminology in English and Ukrainian languages, which, according to researchers, has been taking place for more than two centuries, reflects the entire complex process of the development of aviation science and technology.

Systematicity as one of the main properties of terminology is emphasized in many practical terminological scientific works and is fundamental for the analysis of English and Ukrainian aviation terminology. Practically, to describe the internal organization of aviation terminology in English and Ukrainian languages, scientists use two basic principles: stratification into lexical-semantic groups and field organization of terminology.

Among researchers of English and Ukrainian aviation terminology, there is no consensus regarding the number and qualitative composition of thematic groups of aviation terms, which requires further elaboration.

Key words: term, terminology, aviation terminology, terminological field, terminology systematicity.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасні дослідники констатують, що у вітчизняному термінознавстві спостерігається розвиток низки незалежних напрямків дослідження – історичного, теоретичного, прикладного, зіставного (порівняльного), функційного, когнітивного тощо. Проте найчастіше об'єктом наукової уваги традиційно залишаються саме конкретні термінології (терміносистеми), тобто сукупності термінологічних одиниць, окреслені межами певної науки, технічної галузі, сфери практичної людської діяльності. Спеціалісти, указуючи предмет вивчення, достатньо послідовно користуються поняттями «наука», «техніка» «промисловість», а також деякими іншими концептами суспільної практики, а саме «професія», «сфера людських знань» тощо. Однак очевидно, що перераховані поняття не є суто лінгвістичними чи термінознавчими, отже, їхнє залучення до практичних досліджень у цих дисциплінах потребує подальших уточнень щодо визначення кількісного і якісного складу об'єктів для аналізу сукупностей термінів, а також внутрішньої організації термінів у межах таких сукупностей.

Так, наприклад, авіація (авіаційна промисловість) України, що є однією з галузей важкого машинобудування, на сьогодні залишається стратегічно важливою й базовою для національної обороноспроможності й економіки. Відтак англійська (зважаючи на статус англійської як робочої мови ІКАО) й україномовна авіаційна термінологія неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень як така, що потребує комплексного опису й аналізу наявного фонду термінологічних одиниць, його подальшої систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні лінгвістичний опис англійської й української авіаційної термінології знайшов своє втілення в низці наукових розвідок, які відбивають коло проблемних питань, пов'язаних із формуванням і функціонуванням названої термінології як складової науково-технічної лексики в цілому, і шляхи їхнього актуального розв'язання.

Варто відзначити, наприклад, дослідження І. Асмукович, присвячене функціонально-семантичним особливостям англійської фахової мови авіації [1]; студію М. Муравської про загальну характеристику найменувань зі сфери авіації в англійській мові [6] та ін. Своєю чергою, проблеми формування та функціонування україн-

ської авіаційної термінології вивчали, зокрема, В. Варенко В. і К. Добровольська [2; 3]; тематичну класифікацію й джерела походження українських авіаційних термінів із належною повнотою описала Т. Дячук [5]; найбільш вичерпним дослідженням у цій сфері термінознавства є монографія О. Халіновської «Українська авіаційна термінологія: формування і функціонування» [7].

У той же час багато прикладних питань, зокрема аналіз принципів внутрішньої організації термінології, зокрема авіаційної, ще не набули, на наш погляд, свого розв'язання, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Формулювання мети й завдань статті. Метою пропонованої статті є розгляд особливостей опису внутрішньої організації галузевої термінології на прикладі авіаційної терміносистеми англійської та української мов. Відповідно завдання дослідження полягають в аналізі поглядів сучасних науковців на формування англійської й україномовної авіаційної термінології, шляхи її поповнення, особливості системних зв'язків між одиницями цієї терміноскупності.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалося, різні аспекти формування й функціонування англійської авіаційної термінології досліджували І. Асмукович, Р. Гільченко, М. Муравська; історія виникнення, джерела поповнення, склад і структурно-системна організація українських термінів авіації були об'єктом наукової уваги, зокрема, В. Варенка та Л. Добровольської, Т. Дячук, Л. Халіновської.

Зв'язок історії авіації як галузі науки та техніки й формування англійської авіаційної термінології підкреслений у дослідженні І. Асмукович «Функціонально-семантичні особливості англійської фахової мови авіації». Науковиця відзначає: «Авіаційна термінологія англійської мови виникла у зв'язку з появою повітроплавання й авіації, і її розвиток відбувався паралельно з розвитком цих галузей знання. Формування авіаційної термінології англійської мови, що відбувається протягом більш ніж двох століть, відображає весь складний процес розвитку авіаційної науки та техніки» [1, с. 6–7].

Своєю чергою, дослідниця української авіаційної термінології Л. Халіновська вважає, що у вітчизняному науковому обігу «... витоки авіаційної термінології припадають на кінець XVIII – поч. XIX ст. Активне формування української авіаційної лексики (далі – УАТ), як і більшості терміносис-

тем технічних галузей знань, починається наприкінці 90-х років XIX ст.» [7]. Її твердження, що на українському ґрунті про системне використання авіаційної лексики можемо говорити від початку XX століття [7, с. 93], підтримано й іншими українськими науковцями [3, с. 5].

Окремим аспектом дослідження української авіаційної терміносистеми є питання про джерела її поповнення. Науковці (див., наприклад, [4]) практично одноставно зауважують, що в українській авіаційній термінології, яка перебуває у процесі формування й розвитку, можна виокремити прошарок запозичених лексем і прошарок власне українських лексем (у досить невеликій кількості) (цитуємо за [2, с. 11]. Однак дослідники по-різному оцінюють таке співвідношення запозичених (інтернаціональних) і питомих авіаційних термінологічних номінацій. Так, Т. Дячук на підставі кількісних підрахунків указує, що «зі 100% авіаційних термінів лише 30% – і то з певними застереженнями – мають власне українське походження; 60 – це генетично чужомовний матеріал» [5]. Натомість В. Варенко та Л. Добровольська вважають: «...Авіаційна термінологія незалежно від мови звучання тяжіє до уніфікації, інтеграції та міжмовних запозичень. Тому будь-яка світова мова (а українська тим більше) має значний прошарок термінів, які є міжнаціональними, інтегрованими» [2, с. 12].

Системність як одна з основних властивостей термінології підкреслена в багатьох практичних термінознавчих наукових працях і є вихідною категорією для аналізу англійської та української авіаційної терміносистеми.

І. Асмукович до внутрішнього складу авіаційної термінології залучає терміни – назви спеціальних понять із галузі аеронавтики: «Це терміни на позначення всіх видів літальних апаратів; їх конструкцій, двигунів та систем забезпечення; озброєння; видів наземного забезпечення; обслуговуючого персоналу у повітрі та на землі; понять аеродинаміки, метеорології, радіолокації, аерофотозйомки, парашутно-десантної служби та авіаційної медицини» [1, с. 6].

Для структурування авіаційної термінології дослідниця використовує поняття термінологічного поля: «Термінологічне поле авіаційних термінів утворюється на основі спільності змісту логічно й семантично організованою системою мовних одиниць та їх парадигматичних зв'язків, що відображають функціонування системи реалій і понять авіаційної сфери в сучасній англійській мові. Польова модель підтверджує розуміння мови як системи підсистем, між якими

відбувається взаємодія та взаємопроникнення» [1, с. 7–8]. На думку авторки, структура термінологічного поля «Авіація» в англійській мові «вичленовується із загального складу термінологічної лексики й охоплює значну кількість термінів, що об'єднуються категоріальною семою “приналежність до авіації” (aviation is the design, development, production, operation, and use of aircraft, especially heavier-than-air aircraft)» [1, с. 7]. Структурно-семантичний підхід дозволив І. Асмукович виділити в досліджуваній терміносистемі чотири мікрополя:

- «The Type of Aircraft»;
- «Aircraft Construction, Equipment and Use»;
- «Aircraft Movement»;
- «Aviation Personnel» [1, с. 8].

Вихідним для дослідження загальної характеристики найменувань зі сфери авіації в англійській мові М. Муравської є поняття семантичного поля: «Маємо центральне поняття, навколо якого групуються інші (інколи складові частини виділеного явища). Наприклад, семантична група Airports передбачатиме складові частини аеропорту: runway, taxiway, tower, terminal building» [6, с. 97]. Спираючись на назване поняття, науковиця виокремлює 12 семантичних груп авіаційних термінів:

- «Aircrafts and their structure»;
- «Airports and their parts»;
- «Airport transport»;
- «Stages of flight»;
- «The procedure of flying for passengers»;
- «Jobs in aviation»;
- «In the air»;
- «Distress and Urgency Messages»;
- «Cockpit instruments»;
- «Weather words»;
- «Words for planes»;
- «Systems in aviation» [7, с. 97–98].

Отже, для виявлення системних зв'язків між англійськими авіаційними термінами вчені користуються поняттями лексико-семантичних груп і термінологічного (семантичного) поля.

Дослідники української авіаційної термінології також вважають, що ця сукупність термінів пов'язана з авіацією як наукою, що визначає засоби й принципи літання на апаратах, важчих за повітря, і спирається при цьому на досягнення багатьох фундаментальних і прикладних галузей знань, а також безпосередньо засоби пересування на таких апаратах.

Ця термінологія почала формуватися відносно пізно, тому за своїм складом є достатньо різноманітною. Найтиповішими серед українських авіа-

ційних термінів, на думку Т. Дячук, є такі групи:

- на позначення машин, механізмів, устаткування, апаратів, пристроїв, приладів;
- на позначення деталей устаткування;
- на позначення характеристик технічних понять, їх властивостей;
- на позначення дій, виробничих процесів, подій;
- на позначення посад, спеціальностей;
- на позначення професійних об'єднань, організацій;
- на позначення приміщень будов спеціального призначення, їх частин та цілих підприємств тощо;
- на позначення наук, наукових напрямів, теорій, галузей, концепцій;
- на позначення спеціальних одиниць виміру, стандартів [5].

Дослідниця також використовує поняття термінологічного поля: «У термінологічному полі авіаційної науки функціонують терміни різних галузей знань. Ядро цього поля утворюють терміни, у семантичній структурі яких ключовою є сема «авіація»: *аеропорт, аеросани, пілот, льотчик, літання, летіти, літальний, літне (льотне) поле, літний (льотний), аеронавігація, аеромобіль* та ін.» [5].

Стратифікацію й системність української авіаційної термінології розглядає в монографічному дослідженні Л. Халіновська, вичленовуючи в загальному масиві спеціальної лексики авіабудівників 12 тематичних груп:

- «Види авіації (повітряного флоту)»;
- «Авіаційні галузі, організації, установи, служби»;
- «Види літальних апаратів (ЛА)»;
- «Будови (конструкції) та обладнання ЛА»;
- «Рух ЛА»;
- «Ведення бойових дій ЛА»;
- «Парашутна справа»;
- «Персонал, задіяний в авіаційній сфері»;
- «Місця перебування ЛА»;
- «Авіаційні споруди»;
- «Загальноавіаційні поняття»;
- «Наукові дисципліни та поняття суміжних галузей знань, пов'язаних з авіацією» [7, с. 78–84].

За спостереженнями дослідниці, найбільші з названих груп зазнають ще й подальшого стратифікування. Наприклад, тематична група «Види авіації (повітряного флоту)» охоплює три тематичних підгрупи: назви цивільної, військової та експериментальної авіації; тематична група «Види літальних апаратів» містить назви

літальних апаратів як легших за повітря, так і важчих за повітря; тематична група «Будова (конструкція) та обладнання літальних апаратів» має дві підгрупи: терміни, що позначають будови літальних апаратів і терміни технічного оснащення; тематичну групу «Рух літальних апаратів» формують такі підгрупи: терміни, що позначають рух літальних апаратів, фігури вищого пілотажу та швидкості літальних апаратів.

Науковиця зазначає, що решта тематичних груп (зокрема, «Авіаційні галузі, організації, установи, служби», «Ведення бойових дій літальних апаратів», «Парашутна справа», «Персонал, який працює в авіаційній сфері», «Місця перебування літальних апаратів», «Авіаційні споруди», «Загальноавіаційні поняття», «Наукові дисципліни та поняття суміжних галузей знань, пов'язаних з авіацією») не мають подальшого поділу на підгрупи [7, с. 78–84].

Таким чином, системність української авіаційної термінології дослідники описують, ґрунтуючись на поняттях тематичної групи та термінологічного поля.

Висновки. У сучасному українському термінознавстві основним об'єктом уваги дослідників найчастіше є саме термінології (або терміносистеми), тобто сукупності термінів, окреслені межами певної науки або спеціалізованої галузі людської діяльності. Це, на наш погляд, дозволяє вважати аналіз та узагальнення властивостей термінологічних сукупностей одним із актуальних завдань теоретичної й практичної термінознавчої роботи.

Відповідно в науковому обігу наявна численна кількість наукових розвідок, присвячених різним аспектам формування й функціонування авіаційної термінології – як англійської, так і української.

Учені одноставні, що формування авіаційної термінології англійської та української мов безпосередньо залежить від розвитку авіаційної науки та техніки. Цей процес триває протягом кількох століть, відображає всю складну динаміку уявлень людства про повітроплавання, починаючи від перших згадок про цю можливість пересування й закінчуючи опануванням космічного простору.

Окремим достатньо дискусійним аспектом дослідження української авіаційної терміносистеми є питання про джерела її поповнення. Науковці констатують значну, якщо не переважну, кількість запозичених (інтернаціональних) номінацій серед українських авіаційних термінів.

Системність як одна з основних властивостей термінології підкреслена в багатьох практичних термінознавчих наукових працях і є принциповою для аналізу англійської та української авіаційної терміносистеми.

Аналізуючи склад авіаційної термінології англійської та української мов і її внутрішню організацію, дослідники наголошують на її тематичній різноманітності, виділяючи певні тематичні групи, що, як правило, збігаються в різних наукових розвідках лише частково.

Практично для опису внутрішньої організації авіаційної термінології англійської й української мов учені використовують два вихідних принципи: стратифікації на лексико-семантичні групи та польової організації термінології.

Серед дослідників англійської й української авіаційної термінології немає одностайності щодо кількості та якісного складу тематичних груп авіаційних термінів, що й потребує подальшого опрацювання цих номінацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асмукович І. В. Функціонально-семантичні особливості англійської фахової мови авіації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2014. 20 с.
2. Варенко В., Добровольська К. Проблеми та особливості класифікації авіаційних термінів української мови. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2020. № 41. С. 10–16.
3. Варенко В., Добровольська К. Українська авіаційна термінологія: проблеми формування та функціонування. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2017. № 35. С. 5–9.
4. Гільченко Р. О. Загальні аспекти нормалізації авіаційних термінів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2002. Вип. 2. С. 75–84.
5. Дячук Т. Авіаційна термінологія української мови : тематична класифікація та генетична характеристика. *Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу* : наук.-практ. конф., 11 грудня 2009 р.: тези доп. Київ, 2009. С. 289–298.
6. Муравська С. М. Загальна характеристика найменувань зі сфери авіації в англійській мові. *Філологічні студії : науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг, 2014. Вип. 10. С. 93–99.
7. Халіновська Л. О. Українська авіаційна термінологія: формування і функціонування : монографія. КММ, 2017. 207 с.